

Nekrolog

BJARNE NØRRETRANDERS

20. april 1922–22. marts 1986

I løbet af en halv snes år udviklede Bjarne Nørretranders sig fra at være en relativ ukendt magister i slavisk uden fast arbejde til at blive en af landets mest fremtrædende akademikere, internationalt kendt forsker, udenrigspolitisk rådgiver og kommentator, ledende universitetspolitiker og formand for akademikerorganisationerne. Efter en lang forberedelse fik han mulighed for at udvikle og bruge sine rige evner som videnskabsmand og beslutningstager, men han måtte også bære omkostningen i form af et stadigt træk på hans opmærksomhed fra mange sider.

Bjarne Nørretranders var søn af en kunstmaler, og også hans hustru Yvonne Levy stammede fra et kunstnerhjem. Han udviste ofte en legende og ironisk holdning til tilværelsen, som charmerede mange, men også kunne opfattes som arrogance. I debatter kunne han drille sit publikum ved overbevisende at spille rollen som djævelens advokat, og han havde smag for paradokser og let ved at sætte sig ind i uforenelige synspunkter. Han førte sig med maskulin værdighed og et par strøg af både bon vivant og bohème. Han tog enhver situation med fatning og afbøjede behændigt fornærmelser med sin velplejede og karakteristiske stemmes smukt formede sætninger.

Under besættelsen var han engageret i modstandsarbejde og studentpolitik, men han fik sin egentlige ilddåb som politiker og østeuropæकर्pert, da han i 1946–48 var i Prag, som dansk repræsentant i executivekomiteen for International Union of Students og engageret i opgøret mellem kommunister og ikke-kommunister. Han fik et personligt kendskab til kommunisternes metoder og til sine modstandere i studenterbevægelsen, hvoriblandt var flere af Sovjetunionens senere top- og mellemledere. Det glemte han ikke, og han blev en overbevist tilhænger af, at Danmark måtte søge sin sikkerhed i alliance med vestmagterne.

Han fik også en god baggrund for sin journalistiske virksomhed på »Information« 1948–53 med Østeuropa og sikkerhedspolitik som sine specialer. Han kom derved ind i det skarpsindige udenrigspolitiske miljø,

som Erik Seidenfaden skabte, og hvor Erling Bjøl var et fremtrædende medlem. »Informations« udenrigspolitiske analyser fra disse år kan stadig læses med udbytte. I forlængelse af sit journalistiske virke skrev han flere mindre bøger, »Tjekkosloviets forvandling« (1955), »Østeuropa under Moskvas herredømme« (1957), »Tito mellan öst och väst« (1958) og »Gomulkas Polen« (1960). Bøgerne demonstrerer bred viden om de østeuropæiske landes sociale, økonomiske, kulturelle og politiske forhold og om deres politiske eliter, og de lægger vægt på Moskvas vanskeligheder med at opretholde det imperium, som 2. verdenskrigs afslutning havde etableret, men de understreger også den ubønhørlige nødvendighed af en national østeuropæisk kommunisme for at kanalisere nationale modsætninger uden at bryde med den russiske kontrol.

Til gengæld gik det lidt trægt med universitetsstudierne. Først i 1954 – efter 14 års studietid – blev han mag.art. i slavisk filologi, med speciale (udgivet 1956) i »Ivan den Skrækkelige i russisk tradition«. Sammen med udgivelsen af Ivans brevveksling med fyrst Kurbskij (1959) er specialet forarbejde til disputatsen fra 1964, »The Shaping of Czardom«. Denne lille, men koncentrerede analyse af Ivans regeringstid og af hans opfattelse af sit styre opnåede international anerkendelse som et vigtigt skridt mod en moderne forståelse af perioden og af forholdet mellem ideologi og politik. Et genoptryk udkom i London 1971. I bogen søger Nørretranders at kombinere en materialistisk med en idealistisk betragtningsmåde og han undersøger især zarens beslutningssituationer. Ivans ideologi ses i forlængelse af den religiøse byzantinske tradition, men med understregning af Ivans skarpe blik for alle ideologiske argumenter, der taler for et uindskrænket enevældigt styre. Til gengæld nedspilles bojarpartiet, der snarere ses som splittet eller som zarens støtter. I Nørretranders analyse bliver det unødvendigt at forklare Ivans politik med mentale forstyrrelser, den kan forstås rationelt. Det gælder også hans udenrigspolitik, der grundlægger den stærkt expansive tradition, men til gengæld ses som lidet ideologisk.

Disputatsen var blevet til medens Nørretranders beklædte et universitetsadjunktur 1958–61 og derpå en amanuensisstilling, men mellem konferencen og adjunkturet havde han været uden fast beskæftigelse. Nu gik karrieren imidlertid hurtigt. Hans stilling opnormeredes til et docentur 1966 og opsloges som professorat 1968/69 – med Nørretranders som eneste ansøger. Han skulle stå for forskning og undervisning i russisk og østeuropæisk historie og samfundsforhold. Fagligt var han utvivlsomt inspireret af fagets gamle professor Anton Karlgren (og af efterfølgeren Carl Stief), som havde stået for en dansk opfattelse af Rusland og USSR uden tilknytning til den sovjetvenlige tolkning, som Ad. Stender-Petersen

og sidenhen hans efterfølger i Århus havde anlagt. Et egentligt studium var dog ikke blevet opbygget.

Nu skulle Nørretranders imidlertid sætte det i system, og som sin disciplins eneste lærer pløje sig gennem kurser i sovjetkundskab og Ruslands historie før og efter 1917 semester efter semester, suppleret med kollokvier for de få studerende, der ville beskæftige sig mere indgående med emnerne. Først i 1970'erne, da det lykkedes ham at få oprettet en hel afdeling med 2 amanuenser og stipendiater, blev der mulighed for at slippe ud af rutinen og tage mere specialiserede emner op, som lå tættere på hans egen forskning. Det gjaldt f.eks. metodeproblemer – jf. hans udmærkede gennemgang i bogen »Sovjetologiens metodeproblemer« (1978) – mere sociologiske emner, eller ældre emner som den provisoriske regering 1917, jf. hans lille bog »Den russiske revolution« (1967) eller Nikolaj den Førstes indenrigspolitik – jfr. hans velkrevne bidrag til »Politikens Ruslandshistorie II« (1983), hvor han dækkede perioden ca. 1800–1917. Med oprettelsen af faget Øststatskundskab var det tanken at udnytte den historiske og samfundsvidenskabelige ekspertise, der var samlet i hans afdeling, yderligere. Det nye studium havde paralleller i USA og Vesteuropa, som Nørretranders havde stiftet bekendtskab med på sine rejser og som medlem af nordiske og internationale kommitteer og organisationer. Men det lykkedes først efter en meget lang vej gennem universitetsorganerne, og han nåede knap nok selv at deltage i undervisningen.

Umiddelbart efter at være blevet ansat på universitetet, gik Nørretranders ind i det fagforeningsarbejde, som dengang var ved at blive opbygget i takt med akademikernes overenskomstansættelse. Han blev hurtigt medlem af Magisterforeningens bestyrelse, formand 1967, og var blandt initiativtagerne til Akademikernes Samarbejdsudvalg og formand 1968–71. Hans sans for politik, analytiske evner, og en efterhånden veludviklet forhandlingsteknik gjorde ham til en meget stærk mand at sende i byen – selv om han måske ikke var dynamoen bag kravene. Han maskerede sig gerne med en hemmelighedsfuld mine bag solbrillerne – så man ikke altid vidste, om han sov eller var snedig – men han greb med stor sikkerhed ind, når vitale interesser stod på spil, og han opfandt en særlig måde at forvirre modstandere ved at tale sort. Det politiske spil – legen i det – optog ham meget; han blev efterhånden mere praktiker end teoretiker.

I universitetspolitikken var han en oplagt medspiller. Han blev dekan efter styrelsesloven (1971–74) og måtte forsøge at skabe et nyt grundlag både administrativt og politisk for fakultetets virksomhed. Det førte til modsætningsforhold til studentergrupper, og var måske medvirkende til

– sammen med jalousien mellem fakulteterne og intern splittelse – at han ikke blev rektor, da han stillede op. Efter mange års succes var det nok en skuffelse for ham, også selv om odds var imod. Han fortsatte dog som konsistorial indtil 1980.

Rollen som analytiker havde han dog ikke glemt, og den førte ham som landets førende Sovjet-expert ind i Gunnar Seidenfaden-udvalget og til en position ikke blot som en af medierne søgt kommentator, men som påvirker af udenrigspolitikken. Her optrådte han som realisten, der skrællede de idealistiske og følelsesbetonede lag bort og koncentrerede sig om de kontante interesser og kolde fakta.

Politisk var han socialdemokrat, oprindelig kommet ind fra venstre. Han blev bekymret over partiets universitetspolitik, men kom først på kollisionskurs med partiledelsen, da den skiftede udenrigspolitiske signaler efter 1979, og tilsyneladende gik ind på alle de argumenter, som Nørretranders havde tilintetgjort sagligt og advaret politisk mod. Han blev en meget skarp debattør og kastede sig med ny energi ind i meningsudvekslingen. På seminarer og konferencer var han en velopløst taler og en hurtigt tænkende diskussionsdeltager, altid med velformulerede argumenter parat. Efter i en årrække at have skrevet lidet, bortset fra få aviscommentarer og hæftet om »Eurokommunismen« (1978), begyndte han fra 1981 at publicere en strøm af indlæg og analyser, f.eks. et skarpt indlæg om »Dobbeltbeslutningen« (1983), bidrag til SNU-publicationer og samleværker og en lang række længere avisindlæg, især i Børsen. Hans nye aktivitet hang vel også sammen med, at han i 1981 havde efterfulgt Bjøl i formandsskabet for regeringens sikkerheds- og nedrustningspolitiske udvalg, og måske pegede hans sympati for Israel – han var formand for Dansk-israelsk selskab 1976–80 – også i retning af at accentuere en kompromisløs vestlig orientering.

Hans opfattelse af Sovjetunionen forbød ham at bagatellisere truslen fra øst, både dens militære pres og dens samfundsmæssige realitet. Lige så imødekommende han kunne være som samtalepartner for ligesindede, lige så engageret og hårdtslående blev han over for folk, han betragtede som udenrigspolitiske diletanter, der førte hans parti og opinionen på vildspor. Nu gjaldt det ikke en intern debat blandt fagfolk, men en politisk kamp.

Bjarne Nørretranders samlede videnskabelige produktion er ikke så stor, men den er lødig og nybrydende. Hans skribentvirksomhed rettede sig mest mod opinion og beslutningstagere og drejede sig om vigtige aktuelle emner. Han var hverken uddannet som historiker eller politolog, men bevægede sig ubesværet på begge felter, og står vel som Karlgrens arvtager som grundlægger af det moderne, analytiske studium af Sovjet-

unionen og Østblokken i Danmark. Hans organisatoriske evner og universitetspolitiske styrke satte ham i stand til at igangsætte bredere studier på sine områder og kanalisere midler dertil. Men hans mange forskellige aktivitetsområder kunne ikke alle holdes vedlige med samme intensitet, og måske behøvede han nye sager for ikke at forfalde til nonchalance. Optaget af politik og administration måtte han lade en række forskningsmæssige tråde ligge til senere brug. Hans tidlige død hindrede dette, men han satsede bevidst sine sidste års kræfter på det fremadrettede. På det informations- og opinionsmæssige område har han været af stor betydning for danske Østeuropa-opfattelse og dermed også for en vigtig del af grundlaget for dansk udenrigspolitik.

Carsten Due-Nielsen